

A szalakóta (*Coracias garrulus* L.) a Keleti-Bakonyban

TAPFER DEZSÓ

ELTERJEDÉSI VISZONYAI A KELETI-BAKONYBAN 1943–1973 KÖZÖTT

Feltűnően színpompás tollazatú, csókanagyságú, odúlakó, részben erdei – részben mezei madarunk a szalakóta. A Dunántúlon is több népies neve van. Ezek közül a Bakony keleti tájain – ahol a lakosság egyáltalában ismeri – „kékcsóká”-nak, „kékmátyás”-nak nevezik (a falusi nép a szalakóta nevet nem vagy alig-alig ismeri).

A Keleti-Bakonyban előfordulásáról, életmódjáról harminc esztendőn át gyűjtöttem az adatokat: kutatással, saját megfigyelésekkel. Hat állandónak tekinthető fészkelőhelyét derítettem fel ez alatt az időszak alatt.

A szalakóta nálunk vonuló madár. Az általam megismert bakonyi fészkelőhelyeikre – kisebb mértékben az aktuális időjárástól függően – április végén–május elején tértek vissza. A Bakony keleti szegélyén, az általam rendszeresen vizsgált mintegy 900 km²-es területen már 1943-ban és 1944-ben öt fészkelőhelyét ismertem meg, nagyon jellemzőnek tartom, hogy ezek közül négy fészkelőhely körzetébe (2–3 km átmérőjű körön belül) a szalakóták évtizedeken át visszatértek, hűségesek maradtak, és ahol legtöbbször a zöldharkályoktól „átvett” odú, az odvas fa – rendszerint nyárfa, platán – tartósan megmaradt (pl. Iszkaszentgyörgy-kastélykert, a Szerencsekerék-erdő egyik szegélye), ugyanabba az odúba tértek vissza sok éven át.

Az első években megismert öt fészkelőhely részletesebb leírása:

1. *Bodajk kastélykert (1943-tól)*: öreg tölgyfában régi, tágasabb odú, az erdő szegélyétől mintegy 50–60 méterre (laza, gyümölcsfás ligeteken át leereszkedve mintegy 80–100 métert, a szántóföldek és néhány kisebb rét zónájában kiváló táplálkozási területet találtak). Gyakorlatilag zavartalan fészkelőhely volt majd másfél évtizeden át – ritkán váltó-fészekként használt, részben már kikorhadtt harkályodvakkal a

közeli, részben elvadult gyümölcsöben. A táplálkozási terület közelsége, a kedvezően zavartalan költési viszonyok alapján a pár eltűnésének oka valószínűleg a vonulás során bekövetkezett pusztulás volt.

2. *Bodajk, Gaja-völgy (1944-től)*: közvetlenül a Gaja-patak partján vastagtörzsű öreg feketenyárban több zöldharkály-odú volt, egymás fölött, a legalacsonyabb kb. 8 méterre a patak szintjétől. Az ötvenes évek közepéig minden évben stabil, nyugodt szalakóta-fészkelőhely volt. A Galya-patak völgye folyásirányában pár száz méter után nyílt meg a Fehérvár-csurgó mögötti, a Rákhegy–Vaskapu előtti termékeny medencére, mely a szalakótának szintén kiváló

1. ábra: Szalakóta (*Coracias garrulus* L.)

Abb. 1: Blauracke (*Coracias garrulus* L.)

vadászterület volt. Nagy kár, hogy a sok évtizedes korú, öreg nyárfát – amely ráadásul hatalmasra nőtt – cigány teknőfaragók az ötvenes évek derekán kivágták, és a szalakóták innen is végleg elmaradtak.

3. *Fehérvárcturgó, vasútállomási nagy rét*: a rétet DNy–ÉK-i irányban hosszan átszelő ritkás fasorban régi harkályodúban volt 1944 május végétől-júniusától szalakóta a fasori odvakban (de nem minden évben). Másutt is voltak odvak a réten, a kisebb erdőfoltokban volt választási lehetőség váltófészkekre. (Zöldharkály, tarkaharkály is állandóan tanyázott a mintegy 3 km x 1,5 km-es, réties jellegű, de facsoportokkal is tagolt területen.) A hat megtalált szalakóta-„revier” közül a Keleti-Bakonyban ezen a mérsékelt fás réten volt a megfigyelési években a szalakóta-pár a legkevésbé helyhez kötött. A hatvanas években is fészkeltek még a rét valamelyik facsoportjában szalakóták. A hetvenes években viszont itt már nem találtam meg őket.

4. *Iszkaszentgyörgy-halastavak* (a tóvidéken a zárótöltések találkozásánál többfelé van kisebb erdőfolt, bennük régi zöldharkály-odvakkal): az Iszkaszentgyörgytől Fehérvárcturgó felé terjedő nagyobb halastó-rendszer középvonalaiban folyik át a Gaja-patak. A Gaja két partja is erdőszegélyes. Itt is állandó madár tarkaharkály, helyenként meg egy-egy zöldharkály-pár (főként ott, ahol nyárfák vannak). A mintegy 2x3 km-es érintett területén a tóvidéknek egy pár szalakóta évtizedeken át megtalálható volt. Itt sem ragaszkodott annyira egyetlen odúhoz, ahogyan pl. azt a területileg is közvetlenül határos következő fészkelőhelyén, az iszkaszentgyörgyi kastélykertben találtam. Többször is visszatértek – de nem egymás utáni években – egy szilfában lévő öreg harkályodúba, kb. hat méter magasan. Általános tapasztalatom a szalakótával kapcsolatban, hogy alacsonyan fekvő (3–4 méter alatti) odvakba csak rendkívül ritkán húzódik.

5. *Iszkaszentgyörgy-kastélykert*: Itt öreg, hajlott törzsű platánfában egymás fölött hat zöldharkály-odú volt. A fa belső korhadása miatt a platán később teljesen üregessé vált. Csak a legelső odú maradt már lakható, de itt 1950-től egészen a hetvenes évekig évről évre visszatérően fészkelte a szalakóta. Az öreg platánfa így megfigyeléseim szerint mintegy két évtizeden át nyújtott otthont madarunknak. Igen értékes magatartás-életteni megfigyeléseket lehetett ezen a helyen végezni – kihasználva a közelben levő különösen kedvező rejtőzési lehetőségeket.

6. *Szerencsekerék-erdő* (Gusztus pusztá–Sárszentmihály): Lényegében még a Bakony-szegélyhez tartozó terület az itt kezdődő nagy Sárretek peremén. Az ültetett feketefenyő-erdő szélén kisebb nyárfa-telepítés is van (nyárfákkal keverve), mely már szintén több évtizedes. A hatvanas évek derekáig zöldharkály-pár is fészkelte itt. A nyárfákban kivájt odvaik azóta is

(még 1960-tól) visszatérően otthont adnak a szalakótának. Mivel az erdőcskén olykor mezőgazdasági gépektől zajos út vezet keresztül, a szalakótapár itt különösen félénk. A pusztával, csatornákkal szegélyezett környező táj gazdag rovarvilágával, „talajmenti” életével szintén igen jó táplálékszerző terület.

1973 nyarán BANKOVICS ATTILA zirci kutató barátom szóbeli közlése alapján értesültem arról, hogy Isztimér mögött, nyugati irányban, a Barok-völgy mély horpadásának kanyarodó szárnya közelében, jellegzetes bakonyi tölgyesben – mely sok évtizede sertéslegelő is – szintén fészkelte a jelzett évben szalakóta. Én magam itt a megelőző években szalakóták által lakott odút nem találtam, színpompás madarunkat csak olykor átrepülve figyeltem meg.

MEGÉRKEZÉS, PÁRBA ÁLLÁS, KÖLTÉSBIOLÓGIAI ADATOK

Bakonyunk keleti szegélyén április végénél előbb nem térnek vissza a szalakóták. Eddigi megfigyeléseim szerint párban érkeznek. Már érkezésük első napjaiban szorgosan mozognak a nekik is alkalmas tágas odúkbán, mely aktivitásuk később (májusban) részben alábbhagy. A párosodás nálunk történik (vagy nálunk is). Áprilisban-májusban-júniusban a szalakóta-párok csak „saját családjuk”-ban élnek, a szomszéd, – legtöbbször – messzebb fekvő területeken „revier”-t foglaló más szalakótákkal kapcsolatot ilyenkor nem tartanak (később, amikor felnevelt fiókáik már repülnek, kapcsolatba kerülnek az egyes családok egymással a táplálkozóterületeken).

Megérkezésük után – legtöbbször párosával – gyakran felrepülnek az erdők koronaszintje fölé, megfigyeléseim szerint 80–120 méteres magasságokba is, és onnan meredek ívben, nem egyszer váratlan fordulatokkal, „karélyozva”, játékosan buknak alá. Olykor szinte bukfenceznek is a levegőben. Hangjukat májusban gyakran hallatják, az embernek az az érzése, a párok „beszélgetnek”. Hangutánzó szótagokkal jelezve hangjukat, azt legtöbbször lágy „kra-kra-kra-kra”-ként lehet leírni. Lényegesen, szinte „nagyságrendekkel” halkabban-lágyabban „beszélnek”, mint a varjak (különben a „varjúbeszéd” vonatkozásában már rendelkezünk konkrét bizonyítékokkal).

A megszokott normális tavaszi időjárás esetén a tojó rendszerint június első hetében – a hétnek a vége felé – kezdi ülni 4-es 5-ös fészkealját. Ritkán már május végén lerakják az első tojást, ilyenkor korábban kezdik a kotlást. Viszonylag nagy, szép fényes, ovális, fehér tojásaik vannak. Időnként váltják is egymást, de jobbára a tojó üli a fészkealját. Legtöbbször semmiféle bélelőanyagot nem hordanak az odúba.

19–20 nap elteltével kelnek a csupasz, csukott szemű („vak”) fiókák. Mindkét szülő etet, halkán, óvatosan érkeznek és távoznak, de ilyenkor a fiókák napról napra erősödő hangja már messziről elárulja a lakott odvakat.

FIÓKANEVELÉS

A rendszerint június utolsó napjaiban kikelő fiókák sok táplálékot kívánnak. Legtöbbször négyen, öten vannak, (csak éppen a legutóbbi években mutatkozik rendellenesség a költésükben: csökkenő fiókszám). Ilyenkor a szalakótapár úgyszólván egész nap a környező mezőkön, földeken van és elsősorban nagy testű rovartáplálékot gyűjt: megfigyeléseim szerint sok szöcskét, olykor — ha van — sáskát, ganajtúró bogarakat, néha még lepkét is. Kiálló száraz ághegyen lesve, vagy telefonpóznán — de olykor a dróton is megülve — figyelik a nagyobb rovarok mozgását és rájuk csapnak.

Nem egyszer — rövid ideig — a réti fűben „gyalogolva” is rovarásznak. A fiókákhoz szállva az összegyűjtött rovartáplálékot zajos csipogás, később a fiókák egyre mélyülő hang- „kórusa” mellett adják át. A déli és késő délutáni órákban általában hosszabb szünetet lehetett megfigyelni a táplálékfordulásban.

Az odúban ülő fiókák kezdetben állandóan és halgan, később szakaszosan, de egyre hangosabban csipognak, követelik az élelmet. Ritkán az öreg madarak is válaszolnak, mélyebb „kra-kra” jelzésekkel. Az embert igen hamar észreveszik az odú közelében: aggodalmukban hangmasságuk emelkedik.

A negyedik héten a fiókák tollazata kezd egyre szebben kiszíneződni: alig halványabbak a tollak pompás kékeszöld, kék, fahéjbarna színei, mint az öregeknél. A fiókák egyike-másika majdnem mindig kitekintget az odú széles nyílásán.

A negyedik hét végén, az ötödik hét elején repülnek ki: egy ideig még egymás közelében tartózkodnak és az öreg kékcsókák is körülöttük mozognak. Párszor megfigyeltem náluk ilyenkor még táplálékátadást is. Ez az időszak már július végén, augusztus elején volt, az aratás is lassan befejeződött a mi vidékünkön. Giliszta, apró csiga, gyík, békaporonty is akad ezidőtájt a táplálékukban.

NYÁRVÉGI MAGATARTÁS

Augusztusban — sőt jó időjárás, napos-meleg szeptemberben még az első—második szeptemberi héten is —

a szalakóta-családok a mezőkön, az aratási területeken tartózkodnak és az ekkor még feltűnően bőséges rovarvilágra vadásznak elsősorban. Gyakran üldögélnék a helyenként még keresztberakva hagyott kalangyákon, szénakazlacsúkon is. A mi tájaink — a szalakótákra mondva — a „kalangyavarnyú” kifejezést ritkán ugyan, de hallottam. Odulakó életét, madarunkat népünk nem ismeri eléggé, sajnos az iskolások sem.

Ha esős, hűvös a nyár vége, már augusztus 20-a után el szoktak tűnni szalakótáink a Bakony-szegélyről. Az idő romlásakor rögtön megindulnak délibb, napsütötte, meleg vidékek felé, végcélként téli trópusi Afrika déli, délkeleti tájaira.

A SZALAKÓTA TERMÉSZETVÉDELMI ÉRTÉKE: AZ 1973. ÉVI ELŐFORDULÁSI ADATOK A BAKONY KELETI SZEGÉLYÉN

Ragyogó tollazatú, hasznos madarunk természetvédelmi értéke jelentős. Táplálékuk csaknem kizárólag rovarokból áll, melyek nagy többsége mezőgazdaságunkra káros. Madárvédelmi törvényeink folyamatosan védtek és védik a szalakótát. Képzetlen vadászok olykor lelövik feltűnő színezetű madarunkat (ez nyár végén sportszerűtlenül „könnyű munka”, költési időben meg egyenesen barbárság), odvait, ha megtalálják — és ez a fiatalok nagy hangja miatt sokszor elkerülhetetlen — kifoszthatják. Ezért igen fontos lenne pl. biológiaórákon az ifjúság számára a tanító-nevelő munka, madárvilágunk értékeinek védelmére is felhívni fiataljaink figyelmét.

Az 1973-as év tavaszán, nyarán vizsgálva a kékcsókák előfordulását az általam kutatott és jellemzett hat kelet-bakonyi fészkelőhelyen, azt sikerült megállapítanom, hogy a szalakóta tájunkon három, több évtizedes területét, revierjét még mindig tartja és egy újabb helyen is megtelepedett (BANKOVICS A. adata).

Az 1973-ban megállapított szalakóta-fészkelőterületek a Bakony keleti szegélyében: 1. Iszkaszentgyörgy-kastélypark, 2. Fehérvárcurgó (behúzódva a természetvédelmi terület-kastélykertbe), 3. Szerencsekerék-erdő. Újabb megtelepedési helye egy jellegzetes bakonyi fennsíki tölgyes: Isztimértől nyugatra.

BREHM A. E.—VÖNÖCZKY—SCHENK J. (1925): Madarak. Az állatok világa sorozat 8—9—10., Budapest.
FARKAS, T.—HORVÁTH, L.—KEVE, A.—PÁTKAI, I.—SZLIJ, J. (1958): Aves-Madarak. Magyarország állatvilága. XXI. Budapest.

KEVE, A. (1960): Nomenclator Avium Hungariae 1960. — Budapest, Madártani Intézet.

TAPFER, D. (1966): A Keleti-Bakony madárvilága. Bakonyi Múzeum, Veszprém.

DIE BLAURACKE (CORACIAS GARRULUS L.)
IM OST-BAKONY GEBIRGE

Vom Anfang der 40er Jahre bis zum ersten Abschnitt der 70er Jahre nisteten die Blauracken in 6 ständig unter Beobachtung stehenden Revieren in der Ostzone des Bakony-Gebirges. Im Jahre 1973 nisteten sie noch auf 3 Plätzen der untersuchten Orten und ein Blaurackenpaar probierte auf einem neuen 4. Ort (Isztimér) zu nisten.

Durch eine Aufklärungs-Erziehungsarbeit — in erster Linie bei der Jugend und den Jägern — muss man diesen wertvollen, heute schon seltenen Vogel durch das Sichern der

Ruhe seines Nestgebietes und die Unverletzbarkeit der Vögel auch auf den Gebieten des Ost-Bakony-Gebirges schützen.

Anschrift des Verfassers:

Dr. Tapfer Dezső
H-1111 Budapest
Iryni J. u. 47. II/17.